

Bag om det danske sprog i forbindelse med oversættelse

Per Durst-Andersen, Copenhagen Business School

1. Indledning

Traditionelt går man ud fra, at alle sprogbrugere anvender den samme kommunikationsmodel (jf. Copley & Schulz 2013). Hvad enten afsender er englænder, dansker, russer eller kineser, forudsætter man, at kommunikationsprocessen må være den samme. Det eneste, der skiller sig ud, er selve outputtet, dvs. den ytring, der forbinder afsender og modtager og således udgør deres fælles stemme. Ingen har tilsyneladende overvejet for alvor, at afsenders og modtagers roller kunne være forskellige, hvis sprogs grammatikker adskiller sig markant fra hinanden. Noget tyder på, at sprogbrugere med forskellige modersmål kan anvende forskellige kommunikationsprocesser. Kig på nedenstående, der er en indfødt russers oversættelse af en russisk tekst til dansk:

Næsten 70% af dem der deltog i folkeafstemningen udtalte sig for indførelsen af præsidentposten, hvad der udgjorde mindst halvdelen af alle vælgere, hvilket krævedes for at kunne træffe en afgørelse i spørgsmål, der var af konstitutionel karakter.

Denne tekst har været præsenteret for mange danske studerende, og alle har været rørende enige om, at der er tale om en dansk tekst. Der er tilsyneladende ikke nogen fejl, men teksten føles temmelig skriftsprogsagtig. Fjerner man teksten, som jeg har gjort mange gange, og spørger de studerende, om de nu kan fortælle, hvad der stod, så bliver der larmende tavshed. Når de så får forevist en danskers, dvs. min egen, oversættelse af den selvsamme russiske tekst, ser tingene noget anderledes ud:

Næsten 70% af de afgivne stemmer sagde ja til præsidentembedet, hvad der samtidig udgjorde mere end 50% af de stemmeberettigede, hvilket netop kræves i et grundlovsanliggende.

”Var det virkelig dét, der stod” er den normale reaktion, når de ser denne tekst. Nu er det slet ingen sag at huske indholdet.

Vi står tilbage med et problem: Hvordan kan vi redegøre for, at danskere ikke kan huske den første danske tekst, men udmærket den sidste? Begge tekster er skrevet på dansk og er tilsyneladende lige danske ud fra de parametre, som vi normalt opererer med. Skulle der være forskelle mellem teksterne, lader de sig tilsyneladende ikke registrere, hvis vi anvender almindelige og velkendte grammatiske begreber.

Jeg har følgende bud på en forklaring. Den første tekst er en dansk tekst, men den er forfattet med det russiske sprogs stemme. Den anden tekst er også en dansk tekst, men den er forfattet med det danske sprogs stemme. Dette betyder, at den første russisk-danske tekst udgør outputtet i en kommunikationsproces, der er anderledes end den, der anvendes, når personer der har dansk som modersmål, kommunikerer – skriftligt såvel som mundtligt. Hvordan dette skal forstås, vil vi se nærmere på i det efterfølgende.

2. Virkeligheden eksisterer i tre modaliteter

Det vi normalt kalder et sprogs grammatik, rummer sprogbrugernes fælles forståelse af, hvordan virkeligheden skal forstås. Og da virkeligheden ser ud til at kunne forstås på tre forskellige måder,

får vi tre hovedgrupper af sprog, der hver især kommunikerer på akkurat samme måde, fordi de taler om nøjagtigt den samme form for virkelighed. Lad os først se på de tre former for virkelighed, som valget står imellem, og dernæst på valgets betydning for enkeltprog.

Når mennesket bliver udsat for visuelle stimuli, tyder alt på, at disse stimuli bliver processeret i tre trin:

- først som **input**, der svarer til selve den visuelle oplevelse
- dernæst som **intake**, der rummer forståelsen af den situation, der gav oplevelsen
- og til sidst som **outcome**, der findes i vores hukommelseslager og som udgør den samlede erindring om forståelsen af situationen og den visuelle oplevelse af den

Når sprogbrugere skal vælge fælles stemme – en anden term for grammatik – må de vælge mellem de tre former for virkelighed, der er repræsenteret i vores hjerne: vil de tale om virkeligheden gennem deres oplevelsesunivers, deres forståelsesunivers eller deres hukommelseslager? Valget er nødvendigt, for man kan ikke tale om alle tre former for virkelighed på én og samme tid, ligesom man heller ikke kan skifte mellem dem, hvis man vil undgå misforståelser. Derudover er det væsentligt at påpege, at man nødvendigvis må tale gennem vores hjerne – man kan ikke tale om virkeligheden gennem den eksterne virkeligheden. Kommunikation foregår mellem mennesker via deres hjerner og dennes forbindelser til kroppen.

Betragter vi nu den typiske kommunikationssituation, eksisterer virkeligheden ligeledes på tre forskellige måder:

- som afsenders oplevelse af den – svarende til input
- som den situation afsender og modtager er fælles om – svarende til intake
- som modtagers oplevelse af den – svarende til outcome, netop fordi afsender går gennem sin erindring i sit hukommelseslager og derfra sammenligner med modtagers erindring i dennes hukommelseslager

Vi ser således, at virkeligheden eksisterer i tre modaliteter i såvel vores hjerne som i den normale kommunikationssituation, og det er formentlig dette sammenfald, der er årsagen til, at der netop findes tre grupper af sprog, kaldet **kommunikative supertyper**: sprogbrugere skal finde en fælles stemme, en såkaldt grammatik, så de ved hvilken form for virkelighed de snakker om. Uden en fælles stemme vil der ikke være mulighed for at kommunikere. De tre kommunikative supertyper er følgende:

- Virkeligheds-orienterede sprog såsom kinesisk, russisk, portugisisk og hindi, der taler om virkeligheden gennem den situation, der er fælles for afsender og modtager
- Afsender-orienterede sprog såsom spansk, arabisk, hebraisk og japansk, der alle taler om virkeligheden gennem afsenders oplevelse af situationen
- Modtager-orienterede sprog såsom engelsk, dansk, svensk og norsk, der taler om virkeligheden gennem modtagers oplevelse af situationen – Dette sker ved at afsender sammenligner sin egen oplevelse med modtagers oplevelse, og hvis der er sammenfald vil der være tale om gammel information; hvis der ikke er sammenfald, er der tale om ny information

3. Dansk kan være tre ting afhængigt af kommunikationssituationen

De tre kommunikative supertyper indgår i et hierarki. En modtager forudsætter en afsender og en afsender forudsætter en situation man kan tale om, hvis vi taler om en den typiske kommunikationssituation. For supertyperne betyder det, at et modtager-orienteret sprog inkorporerer et afsender-orienteret sprog, der igen inkorporerer et virkeligheds-orienteret sprog. Hvis valg af fælles stemme sker i selve kommunikationssituationen, må vi således inden for dansk kunne få de tre supertyper frem i dagens lys. Det gælder bare om at finde de kommunikationssituationer, hvor modtager er væk (så kan det ikke være modtager-orienteret længere) eller hvor såvel en specifik afsender som en specifik modtager helt er fjernet (så kan det ikke være afsender-orienteret). Lad os forsøge dette.

I den normale kommunikationssituation, hvor afsender og modtager er i den samme form for verden og derfor har en masse fælles gods, får vi en helt normal dansk ytring, fx *Danskerne får formentlig snart en ny regering, fordi mandaterne vil flytte sig ved det kommende valg*. Her er der noget, der er bekendt for modtager, fx *danskerne* og *det kommende valg*, men der er også noget, der er ubekendt – *en anden regering*. Man kunne også have sagt *ny regering* og dermed udeladt den ubestemte artikel til fordel for nul-artiklen. Med andre ord er hele den danske grammatik i spil – der er et valg mellem nul-artikel, ubestemt artikel og bestemt artikel. Her tales der med modtagers stemme, fordi det er en helt almindelig kommunikationssituation, hvor alle tre deltagere er i spil. Afsender giver her en information og fungerer som meddeler. Dette kræver, at han sammenligner hvad han selv og modtager har af fælles viden.

Hvis vi nu fjerner modtager fra kommunikationssituationen, får vi en ganske anden grammatik, selv om det stadigvæk er dansk, der skrives. Det er ikke så let at finde en sådan situation, for selv en dagbog kan have en modtager, jf. *Kære Dagbog*. Men der findes en dagbogslignende situation, hvor afsender ikke detaljeret, men kun i punktform angiver, hvad han eller hun har lavet. Det kan gøres i en kalender eller i en lommebog, sådan som jeg selv gør det. Lad os forestille os, at jeg under lørdag d. 18. april om eftermiddagen enten havde skrevet *Ordrede have* eller *Ordrede haven*. Det er de to valgmuligheder jeg har. Jeg kunne ikke have skrevet *Ordrede en have*, og det kunne jeg ikke, fordi modtager er helt væk i denne kommunikationssituation. Da han er det, betyder nul-artikel og bestemt artikel heller ikke det samme mere. Den danske normalgrammatik er blevet suspenderet på grund af den særegne situation, og nu læses nul-artiklen og den bestemte artikel, som om dansk var et afsender-orienteret sprog som bulgarsk: *Ordrede have* betyder bare at jeg fik sat skik på en eller anden konkret have, fx min egen, men ikke nødvendigvis, mens *Ordrede haven* kun refererer til min egen have eller til den have som jeg har et særligt forhold til, fx min mors – det er således min egen personlige kommentar. Grammatikken er blevet en anden med helt nye muligheder. Vi forstår den, men kun fordi vi forstår hvordan den nye kommunikationssituation skal læses. Vi forstår, at der er tales med afsenders egen stemme, fordi det var umuligt at tale med modtagers stemme. Afsender videregiver her sin egen oplevelse af situationen og optræder som en slags kommentator.

Hvis vi nu fjerner en konkret afsender og dermed hans oplevelser fra kommunikationssituationen og samtidig også en konkret modtager med den særlige viden en sådan måtte have, får vi den rene situationsbeskrivelse, fx *Tysk turist dræbt på norsk campingplads*, der kunne være en overskrift i en dansk eller norsk avis. Normalt tænker vi, at den slags overskrifter er betinget af manglen på plads – man må udtrykke sig kort og godt og derfor udelader man bare al normal dansk grammatik. Men det kan ikke være den egentlige årsag, for hvorfor gør man det så ikke bare på alle mulige andre sprog, når man laver avisoverskrifter eller overskrifter på Tekst-tv? På de fleste andre sprog forkorter man, men man kapper ikke grammatiske størrelser af. Havde formålet været en forkortelse af teksten, ville man kunne se den slags sprogbrug i sms-meddelelser, men det gør man ikke. Her bruges netop forkortelser, hvor bogstaver fx står for hele ord: *d* for *det* og *r* for *er*, etc. Kort sagt er *Tysk turist*

dræbt på norsk campingplads ikke en forkortelse af *En tysk turist er blevet dræbt på en norsk campingplads* – det er en skrøne. Der er tale om en helt selvstændig ytring, der afspejler en kommunikationssituation, hvor afsenders egne oplevelser er udeladt, og hvor der ikke er en konkret modtager i tankerne. Det er nøjagtigt den kommunikationssituation, der findes i aviser, men som kun kommer til udtryk i overskrifter, eftersom modtager nu allerede er inde i situationen og derfor ved noget, når vedkommende har læst overskriften. Den normale danske grammatik er helt suspenderet på grund af disse særlige betingelser. Ytringen minder derfor ikke blot om kinesisk, men det er kinesisk og skal læses som sådan. Derfor skal *dræbt* læses som perfektiv aspekt – det imperfektive alternativ havde været: *forsøgt dræbt*. Der tales med andre ord med virkelighedens stemme – med tredjeperson fordi mediet ikke giver mulighed for første- og andenperson. Afsender beskriver her en situation og optræder som rapportør.

4. Om det at oversætte mellem supertyper

Vi har nu fået et indtryk af, at dansk faktisk godt kan tvinges ind i en anden supertype og dermed læses helt anderledes. Samtidig har vi fået indblik i, hvordan sprog kan adskille sig markant fra hinanden. Det giver selvfølgelig problemer, når man skal oversætte fra et virkeligheds-orienteret sprog som russisk til et modtager-orienteret sprog som dansk. Mange af de distinktioner, der findes i russisk, kan ikke gengives på dansk, da det danske sprog ikke interesserer sig synderligt meget for selve situationen. På den måde kan der på russisk være tre grammatiske varianter af én og samme ytring, der alle må gengives med den samme ytring på dansk, fx *Hun var nervøs til eksamen*. Dansk kan ikke i dette tilfælde skelne mellem en situationsbeskrivelse, en karakteristik og en kategorisering, men man kan så sætte sin lid til, at konteksten i sig selv indskrænker fortolkningsmulighederne, så læseren rammer den russiske læsning af originalytringen. Men samtidig skal oversætteren hele tiden indfortolke, hvad der er ny og gammel information for læseren – dette skel findes slet ikke i russisk, men er en nødvendighed i dansk.

Forskellene mellem et afsender-orienteret sprog som bulgarsk og et modtager-orienteret sprog som dansk er store, men det er lettere at finde sproglige pendanter i dansk, fordi dansk har et veludviklet partikelsystem og samtidig har konstruktioner, der viser om det er afsenders viden eller erfaring (se nedenfor). Dette partikelsystem findes slet ikke i engelsk, hvorfor en række distinktioner i bulgarsk ikke kan oversættes fornuftigt eller gengives på en naturlig måde. Det er her interessant, hvad en indfødt spanier, som jeg troede var indfødt amerikaner, engang sagde til mig efter endt undervisning: ”Nu forstår jeg, hvorfor jeg foretrækker at læse en amerikansk roman i spansk oversættelse” – den spanske oversætter må agere som kommentator i stedet for meddeler, og det er selvfølgelig mere interessant for en spanier, der har et afsender-orienteret sprog som sit modersmål. På den måde må amerikansk-engelsk virke fattigere på en spanier.

Da både engelsk og dansk er modtager-orienterede sprog ligger problemerne ikke i forskellige kommunikationsprocesser, men helt andre steder, som der også blev antydnet ovenfor. Såvel engelsk som dansk taler i informationer og deler derfor grammatiske kategorier. Lad os kigge nærmere på den danske kommunikationsproces for senere at kunne sammenligne den i detaljer med den engelske.

5. Kommunikationsprocessen i dansk

Når jeg siger, at dansk er et modtager-orienteret sprog, betyder det, at outputtet består af informationer, dvs. afsender taler om virkeligheden gennem modtagers oplevelse af den. Men

outputtet er ikke det eneste produkt vi finder. Output er et fælles anliggende mellem afsender og modtager. Afsender og modtager har derudover også deres eget bidrag til ytringen, kaldet henholdsvis input og intake. Vi starter med afsenders eget bidrag til kommunikationen uden hvilket vi aldrig havde kommunikation.

Den danske afsender kan siges at starte med at sammenligne den ydre virkelighed, en situation, med afsenders egen indre virkelighed. Resultatet af denne sammenligning er en oplevelse i videste forstand, som tjener som afsenders input. Hvis der er sammenfald mellem den ydre og den indre virkelighed, taler vi om afsenders objektive univers, dvs. om hans erfaringer og viden, fx *Mange bliver fyret for tiden* (afsenders erfaring) og *Mange fyres for tiden* (afsenders viden). Hvis der ikke er sammenfald, har vi at gøre med afsenders subjektive univers, dvs. med hans tro og meninger, fx *Han må blive fyret* (afsenders tro) og *Han må fyres* (afsenders mening). Det er netop under det subjektive univers, at vi finder de særlige danske modalpartikler. Enkeltpartikler markerer, at afsender benævner sin tro, fx *Han kommer nok i morgen*, mens dobbeltpartikler markerer, at afsender benævner sin mening, fx *Hun 'er vel nok dejlig!* (jf. Durst-Andersen 2011).

Med udgangspunkt i afsenders input kan den danske grammatik nu omforme afsenders oplevelser til informationer til modtager. Det sker ved at afsender sammenligner sit eget univers med modtagers univers, hvilket foregår fuldstændigt automatisk. Hvis der er sammenfald mellem de to universer, er der tale om gammel information for modtager, hvorfor modtager kan hente et allerede lagret dokument frem fra sit hukommelseslager og begynde at fylde mere på det. Når samtalen er slut, bruger modtager sin save-funktion og det ryger nu tilbage på sin oprindelige plads. Hvis der ikke er sammenfald, har vi at gøre med ny information for modtager. Her må modtager hente et nyt dokument frem og begynde at fylde det ud. Når samtalen er slut, må han bruge save-as funktionen, da dokumentet ikke har et navn i forvejen og derfor skal gives et navn, så det kan hentes frem en anden gang. Information i dansk bæres af distinktionen mellem perfektum og imperfektum inden for verbalkategoriene, fx *Han har vundet i Lotto* og *Han vandt i Lotto*, mens den bæres af bestemt og ubestemt artikel inden for nominalkategoriene, fx *Hun har købt en frakke* og *Hun solgte pelsen*. Det er således disse kategorier, der sammen med *der-* og *det-*sætninger er med til at frame ytringen i forhold til modtager, og som derfor også er årsagen til, at afsender og modtager taler om virkeligheden gennem modtagers oplevelse af den. Uden disse kategorier ville dansk ikke kunne være et modtager-orienteret sprog.

Med den nye og/eller gamle information som output skal modtager nu forankre ytringen i den ydre virkelighed ved at sammenligne sit eget indre univers med det ydre univers. Resultatet af denne sammenligning er en situationsbeskrivelse. Ved at sammenligne sit eget slutprodukt med afsenders startprodukt kan modtager nu teste, om hans fortolkning var rigtig eller forkert. Den danske kommunikationsproces går derfor fra oplevelser via informationer til situationer (cf. Figur 1).

Oplevelser > Informationer > Situationer

Figur 1: Kommunikationsprocessen i dansk

Hvis nu vender tilbage til de to danske oversættelser, der blev præsenteret i starten af artiklen, så kan vi nu specificere, hvad der egentlig var på spil. Min egen oversættelse var skrevet i informationer, hvilket gjorde det ligetil for de danske studerende at forstå: det faldt fint ind i den danske kommunikationsproces. Russerens oversættelse var skrevet som en række situationsbeskrivelser, hvilket svarer til den russiske kommunikationsproces. Denne anderledes stemme lader sig ikke umiddelbart registrere, med mindre man altså spørger modtagerne, hvad der egentlig stod – Her viser det sig, at de slet ikke kan forankre ytringerne. Den rolle de normalt har som modtager af en dansk ytring, lader sig ikke umiddelbart anvende og resultatet er derefter.

6. Det særlige ved input-strukturen i dansk

Som allerede antydnet ovenfor, deler den danske input-struktur sig i fire universer:

MENINGSUNIVERSET – mene	VIDENSUNIVERSET – vide
TROSUNIVERSET – tro	ERFARINGSUNIVERSET – synes

Som det fremgår, har de fire universer hvert sit verbum i dansk. Disse verber er vanskelige at lære for ikke-danskere – det gælder også for englændere, der bruger *think* om *synes*, *mene* og *tro*. Dette lader antyde, at engelsk, der ellers også er modtager-orienteret, har et andet og langt mere abstrakt forhold til disse fire universer. Danskere taler enten med den objektive stemme, hvor afsender verbaliserer fra erfarings- eller videnslagret, eller med den subjektive stemme, hvor afsender verbaliserer fra tros- eller meningslagret. Når en dansker taler med den subjektive stemme, vil det altid være markeret vha. partikel – dvs. manglen på partikel er et tegn på at der tales med den objektive stemme. Men som sagt skelner dansk mellem tros- og meningsuniverset ved at bruge enkeltpartikler ved det første og dobbeltpartikler ved det sidste. I det engelske sprog er der helt andre universer, der hører sammen. Her hører menings- og videnslagret sammen – der tales med en abstrakt stemme svarende til ikke-progressiv aspekt, jf. *He is polite* og *She hates her uncle* – mens tros- og erfaringslagret hører sammen – der tales med en konkret stemme svarende til progressiv aspekt, jf. *he is being polite* og *She is hating her uncle*. Sagt på Bakhtinsk vis, har engelsk og dansk samme grundstemme, dvs. informationens stemme, men så hører al lighed også op. Dansk har et skarpt skel mellem en objektiv og en subjektiv stemme, der egentlig svarer til en offentlig og privat stemme (se Durst-Andersen 2015). Engelsk skelner derimod mellem en konkret stemme, fx *He is being foolish* (også kaldet en situationsbeskrivelse) og en abstrakt stemme, fx *he is foolish* (også kaldet en karakteristisk) For en sammenligning af dansk og engelsk, se Durst-Andersen 2007b).

7. De tre understemmer i dansk

En såkaldt *jeg*-fortælling eller førstepersonsfortælling vil indeholde en masse beskrivelser af erfaringer, viden, meninger og tro om den fortidige verden, nutidige verden og fremtidige verden, og man skulle på den baggrund tro, at der ikke ville være den store forskel mellem en engelsk original tekst og en dansk oversættelse – men det er der, og det vil der altid uvægerligt være. Pointen er nemlig, at når det danske sprog har en subjektiv stemme, vil den netop dukke op i en førstepersonsfortælling – også selv om afsender verbaliserer fra erfarings- eller videnslagret. Sådan er det med naturlige sprog: en distinktion generaliseres udover sit eget domæne, så der er et valg i hver eneste ytring. Derfor skelner dansk mellem ren subjektiv tro, jf. *Hun kommer nok i morgen/Han er nok taget til Århus*, og tro, der baserer sig på erfaring, jf. *Hun må komme i morgen/Han må være taget til Århus*. Men ikke nok med det. Når man har valgt den subjektive stemme, har man yderligere et obligatorisk valg i dansk, dvs. det kan på ingen måde undgås, hvor gerne man end ville: Hvilken understemme skal jeg nu som fortæller tale med? Der er tre muligheder, teoretisk set. Jeg'et kan enten tale med 1. person, 2. person eller 3. person. Lad os tage et anskueliggørende eksempel med en række dobbeltpartikler, der klart gennem deres udtryksstruktur viser, at de falder i samme gruppe:

- *Hun 'er vel nok dejlig!* (1. person)
- *Hun er godt nok dejlig!* (2. person)
- *Hun er rigtig nok dejlig!* (3. person)

Afsender er i alle tilfælde den samme, men han kan altså agere som førstepersonsorienteret, andenpersonsorienteret eller som tredjepersonsorienteret. Disse tre dobbeltpartikler bruges alle ekspressivt og giver således afsenders umiddelbare og uforbeholdne mening om noget, fx en nyfødt baby. *Nok* som de alle tre har til fælles, viser, at det er en subjektivt-baseret konklusion afsender drager. I den første ytring, der har emfatisk tryk på kopula, optræder afsender førstepersonsorienteret, dvs. han giver sin uforbeholdne mening til kende uden at tage hensyn til, hvad andre måtte mene. I dette tilfælde bliver det ekspressive ekstra-betonet – det er som om han skriver under på udsagnet med ekstra begejstring eller to gange. I ytring nummer to er afsender andenpersonsorienteret, dvs. afsender går ud fra, at modtager selv mener, at babyen er dejlig (det er moderen han taler til!), og ved at bruge dobbeltpartiklen *godt nok* viser han, at han mener akkurat det samme som modtager – han tilslutter sig modtageren og skriver således under på, at modtagers mening er rigtig. Bemærk her at afsender netop ser på modtager, når han siger det til hende. I den sidste møder vi den tredjepersonsorienterede afsender, der tilslutter sig til, hvad andre mener eller måtte mene om vedkommende. I kraft af dette føler man, at der tales i objektive termer, men det er afsenders subjektive stemme, der er i spil – han verbaliserer fra sit meningslager. Det objektive moment der føles, ligger i den tredjepersonsorienterede understemme (se Durst-Andersen 2007a).

Jeg konkluderer derfor, at ikke nok med at dansk skelner skarpt mellem en subjektiv og en objektiv stemme, og engelsk mellem en konkret og en abstrakt stemme, så indeholder dansk en systematisk underdeling af de to subjektive stemmer i tre understemmer. Denne tredeling indikerer, at danskere bøjer ytringen i tre personer, men ikke verbet. Forskellen er stor. Når man bøjer ytringen, tager man hensyn til de tre obligatoriske kommunikationsdeltagere, dvs. afsender, modtager og virkeligheden. Når man bøjer verbet, refererer man ikke til kommunikationssituationen, men til den situation, hvor handlingen foregår, dvs. til den situation hvor afsender, modtager eller en tredje person gjorde eller ikke gjorde noget. Hvor engelsk bøjer verbet (om end det kun er i 3. person), bøjer dansk ytringen. Alt dette betyder, at en jeg-fortælling på engelsk faktisk kan oversættes på tre forskellige måder: som førsteperson, som andenperson og som tredjeperson. Kan vi overhovedet teste dette? Ja, det kan vi til dels. Vi skal bare finde en engelsk roman eller novelle, der er skrevet i jeg-form, og som minimum er oversat to gange til dansk. Er vi heldige, har den anden oversætter valgt en anden fortæller-understemme end den første – For hvorfor skulle man ellers oversætte den endnu engang?

8. Forhistorien til *Catcher in the Rye*

The catcher in the rye udkom i 1951 i Amerika og blev hurtigt berygtet for sit ret åbenmundede sprog og for sine sex-scener. Bogen handler om den 16-årige Holden Caulfield, der bliver smidt ud fra endnu en privatskole, og som absolut ikke har lyst til at overbringe forældrene denne nyhed. I stedet tager han til New York og er der 48 timer, inden han forlader byen og lader sig der indlægge på en psykiatrisk klinik. Herfra fortæller han – nu som 17-årig – sin historie i førsteperson. Bogen var egentlig beregnet for det voksne publikum, men blev hurtig ungdommens bog nr. 1 – lidt ligesom Klaus Rifbjergs egen *Den kroniske uskyld* fra 1958 blev et gymnasie-hit. Sallingers værk i sig selv minder dog ikke så meget om denne bog, men har større lighedspunkter med Panduros *Rend mig i traditionerne*.

9. Originalteksten og de to danske oversættelser

Under overskriften *Den forbandede fanger* anmeldte Ulf Joel Jensen Rifbjergs nyoversættelse *Griberen i rugen* og sammenligner den her med Cerris *Forbandet ungdom* (Sentura 16.08.04). Først konstaterer han, at der reelt set ikke er sket det store, selv om ”vi er blevet dus med Holden Caulfield”. Men – som han også skriver lidt senere – er det nu ikke uvæsentligt for ”hele bogens intime stemning, fordi læseren konstant bliver tiltalt af Holden Caulfields fortællerstemme”. Lad os prøve at konfrontere de to oversættelser for at se, om de ikke skulle adskille sig fra hinanden på andre afgørende punkter. For at kunne gøre dette må vi have originalen også. Jeg har ganske enkelt valgt de første 6-7 linjer af romanen, fordi vi egentlig ikke behøver mere – bare på dette korte stykke finder vi 5-6 markante forskelle, der alle peger i samme retning (de er markeret med understregning i de to oversættelser, som er angivet nedenfor).

J.D. Salinger: *The Catcher in the Rye*

If you really want to hear about it, ..., and what my lousy childhood was like, ..., but I don't feel like going into it. [.....]. They are *nice* and all – I'm not saying that – but they are also touchy as hell. Besides, I'm not going to tell you my whole goddam autobiography or anything.

Cerris oversættelse fra 1953

Hvis De virkelig gider at høre om det, ... og hvordan min stakkels, elendige barndom var, ..., men jeg har ærligt talt ikke spor lyst til at ribbe op i det. [.....]. De er skam flinke nok – det er ikke det – men de er meget prikne. Forøvrigt er det slet ikke min mening at servere min livshistorie eller noget i den retning.

Rifbjergs oversættelse fra 2004

Hvis du virkelig vil høre om det, ..., og hvordan min rædselsfulde barndom var, ..., men hvis sandheden skal frem, så er det ikke noget, jeg har lyst til at beskæftige mig med. [.....]. De er flinke nok og sådan, det er ikke det, jeg mener, men de er altså følsomme ad h. til. I øvrigt har jeg ikke tænkt mig at kaste mig ud i en selvbiografi eller noget i den retning.

Som det gerne skulle fremgå med al tydelighed, så begrænser forskellene sig ikke til *Des* og *dus* – der er mange andre. Spørgsmålet er, om det er muligt at få forskellene bragt på en fælles formel. Det er nøjagtigt hvad jeg har tænkt mig at forsøge.

10. Analyse af de to oversættelser

Da en dansk oversætter er tvunget til at tale med den subjektive stemme i forbindelse med en *jeg*-fortælling, er han eller hun også tvunget til at vælge mellem de tre understemmer. Allerede i første linje får vi en fornemmelse af den mentale forskel mellem de to oversættere. *Lousy childhood* er gengivet med *stakkels*, *elendige barndom* i Cerris *Forbandede ungdom*, men med *rædselsfulde barndom* i Rifbjergs *Griberen i rugen*. Hvor *rædselsfuld* helt klart fortæller hvordan fortælleren selv oplevede det, indeholder *stakkels*, *elendig* derudover en appel til læseren. Rifbjerg er således førstepersonsorienteret, medens Cerri er andenpersonsorienteret. Den samme drejning finder vi allerede i linjen efter, hvor Cerri bruger *ærligt talt*, der viser, at fortælleren bekender sig til udsagnets sandhed på en helt særlig måde, som netop er en forpligtelse over for modtager (”Jeg er ærlig over for Dem, når jeg hermed siger at ...”). Dette sidste moment finder man slet ikke i Rifbjergs *hvis sandheden skal frem*, der blot understreger, at fortælleren selv er herre over sine egne

ytringer. To linjer senere skriver Rifbjerg *De er flinke nok og sådan*, mens Cerri skriver *De er skam flinke nok*. Begge oversættere drager her en subjektivt-baseret konklusion, men Cerri *skam* inddrager endnu engang læseren – De kunne tro, ud fra hvad jeg tidligere har sagt, at mine forældre er vanvittige, men det er de nu ikke – det er netop hvad, der ligger i ordet *skam*. Rifbjerg fortsætter med *jeg mener...* og *ad helvede til*, der ikke har nogen modsvarighed i Cerri's oversættelse – måske fordi begge ting udelukkende er førstepersonsorienterede og stærkt ekspressivt for det sidste ords vedkommende. I næstsidste linje finder vi *Besides* oversat med *Forøvrigt* og *I øvrigt*. *Besides* er et såkaldt parentetisk adverbial, der helt klart bøjes i første, anden og tredje person i dansk: *i øvrigt*, *for øvrigt* og *for resten*. Hvor *i øvrigt* blot siger, at fortælleren finder det relevant at nævne, viser *for øvrigt*, at fortælleren samtidig mener, at det vil være direkte relevant for læseren – det er faktisk derfor han siger det (sml. *For øvrigt havde du ret* med *I øvrigt havde du ret*). Den sidste forskel er lige så klar som de andre: ved at bruge *servere min livshistorie* viser Cerri, at hun har læseren i tankerne – det kan næsten ikke siges tydeligere. På samme måde viser Rifbjerg, at han absolut ikke har tænkt sig at inddrage læseren: (*jeg har*) *ikke tænkt mig at kaste mig ud i en selvbiografi*. Igen ser vi den evige fokuseren på fortælleren eller afsender selv.

11. Konklusion

Jeg har netop gennemgået 5-6 markante forskelle mellem Cerri's og Rifbjerg's oversættelse af *The Catcher in the Rye*, og forsøgt at vise, at forskellene hver eneste gang peger i samme entydige retning. Cerri's oversættelse er direkte henvendt til læseren – den er andenpersonsorienteret, selv om den samtidig er subjektiv. Rifbjerg's oversættelse mangler dette, men accentuerer til gengæld det ekspressive element, hvorved oversættelsen bliver førstepersonsorienteret i al sin subjektivitet. Den danske oversætter måtte træffe et valg, fordi dansk skelner mellem tre understemmer inden for den subjektive bistemme. Det overraskende er således ikke, at der er truffet forskellige valg – Rifbjerg er selv forfatter og med sit valg af strategi understreger han "her-kommer-jeg", mens Cerri var oversætter ene og alene, og formentlig ikke brød sig om, at tone teksten med sig selv. Det overraskende og interessante ligger i, at valget af understemme rammer alle sprogets planer. Valget er egentligt grammatisk og viser sig i hvert fald ved valg af forskellige partikler, der netop markerer den subjektive bistemme. Men valget har andre konsekvenser: der vælges forskellige adjektiver, forskellige verber og forskellige syntaktiske konstruktioner, og resultatet er, at hele teksten bliver første- eller andenpersonsorienteret. Dette er en vigtig pointe, som man godt kan tænke lidt over.

Henvisninger

Primær litteratur

Sallinger, J.D. *The Catcher in the Rye*. Little, Brown and Company 1951

Cerri, Vibeke. *Forbandet ungdom*. Gyldendal 1953.

Rifbjerg, Klaus. *Griberen i rugen*. Gyldendal 2004.

Sekundær litteratur

Durst-Andersen, Per. 2007a. Det danske sprogs mange stemmer. *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, udg. af Rita Therkelsen et al., pp. 163-180. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Durst-Andersen, Per. 2007b. Dansk og engelsk i kontrast. *Ved lejlighed*. Festskrift til Niels Davidsen-Nielsen i anledning af hans 70 års fødselsdag, pp. 31-49. København: Dansk

Sprognævn.

Durst-Andersen, Per. 2011. *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Reitzel.

Durst-Andersen, Per. 2015. Danskernes private og offentlige stemme. *Retorikmagasinet* 95: 15-17.